

UOT 612.395.341(075)

<https://doi.org/10.30546/678209.2025.01.045>

İNFORMASIYANIN RƏQƏMLİ VERİLİŞ SİSTEMLƏRİNDƏ ZAMAN FLUKTUASIYALARININ EFFEKTİV AZALDILMASI ÜSULLARI

¹Binnətov Mehman Fərhad oğlu, ²İsrafilova Qızılgül Azir qızı,
³Qoçəliyeva Aytən Namiq qızı

Azərbaycan Texniki Universiteti

¹binnatov60@mail.ru; ²qisrafilova@mail.ru; ³bx-ayten@bk.ru

Xülasə. Məqalədə informasiyanın rəqəmli veriliş sistemində yaranan zaman fluktuasiyalarının effektiv azaldılması üsullarına baxılır ki, burada zaman fluktuasiyalarının gücünün azaldılması sistemin qəbuledici hissəsində gərginliyə görə idarə olunan generatorun işini idarə edən signalın dəyişən təşkiledicisinin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu ilə yerinə yetirilə bilər.

Açar sözlər: informasiyanın rəqəmli veriliş sistemi, tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi, zaman fluktuasiyaları, süzgəcin buraxma zolağı, aşağı tezlikli süzgəc.

Giriş. Rəqəmli informasiya veriliş sistemləri rəqəmli axınların formalaşma avadanlığından və onların ötürüldüyü xətti trakt avadanlığından ibarətdir. Rəqəmli siqnalların formalaşması analoq rəqəm çeviricilərində, yaxud da zaman qruplaşması avadanlığında yerinə yetirilir. Birinci halda rəqəmli sistemin girişinə analoq, ikinci halda rəqəmli siqnallar daxil olur. Bu avadanlıqların hər biri rəqəmli axınlarda zaman fluktuasiyaları və təhriflər yaradır.

Rəqəmli axınların sinxron birləşməsinə malik rəqəmli sistemlərin əsas parametrlərindən biri, bu sistemlərin son avadanlığı tərəfindən yaradılan fluktuasiyaların qiymətidir. Rəqəmli axınların ayrılmasında tezliyin fazaya görə avtoköklənməsi qurğusu ilə ilkin sürətlərin bərpasının qeyri-dəqiqliyi nəticəsində verilən siqnalların zaman fluktuasiyaları yaranır. Bu fluktuasiyaların söndürülməsi üçün tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsinin müxtəlif qurğularından istifadə olunur.

Mövzunun aktuallığı. İnformasiyanın rəqəmli veriliş sistemində yaranan zaman fluktuasiyaların effektiv azaldılması onun söndürülməsi üçün tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu vasitəsilə yernə yetirildiyindən aktual məsələlərdən hesab edilir.

Tədqiqatın məqsədi. İnformasiyanın rəqəmli veriliş sistemində yaranan zaman fluktuasiyalarının effektiv azaldılmasıdır.

Tədqiqat obyekti. Tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu.

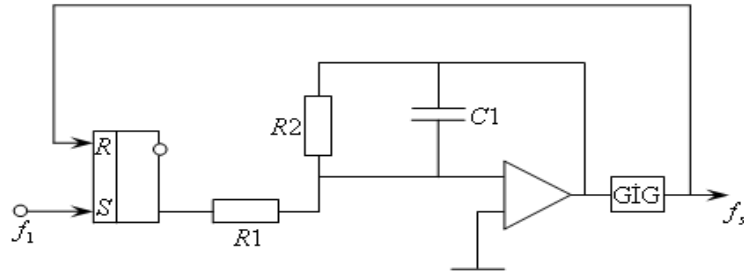
Tədqiqat metodu. İnformasiyanın rəqəmli veriliş sistemində yaranan zaman fluktuasiyalarının effektiv azaldılması üsulları.

Sadə halda tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu gərginliklə idarə olunan generatorun işini idarə edən signalın ayrılma dövrəsində aşağı tezlikli süzgəcdən istifadə edilməsi əsasında qurulur. Tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusunun sxemi şəkil 1-də göstərilmişdir.

Tezliyin fazaya görə köklənməsi qurğusunda zaman diskriminatorunun köməyi ilə iki signalın qarşılıqlı zaman vəziyyətlərinin müqayisəsi aparılır. Bunlardan biri xətlə verilən informasiya signalıdır ki, onun sürəti giriş axınlarının birləşdirilməsi zamanı verici hissədə dəyişdirilir. İkinci isə qəbuledici qurğunun çıxışında takt tezliyi signalını formalaşdırın, gərginliklə idarə olunan generatorun çıxış signalıdır. Zaman diskriminatoru kimi trigger dövrəsindən istifadə olunur. Onun ayırıcı girişlərinə müqayisə olunan siqnallar verilir. Eninə

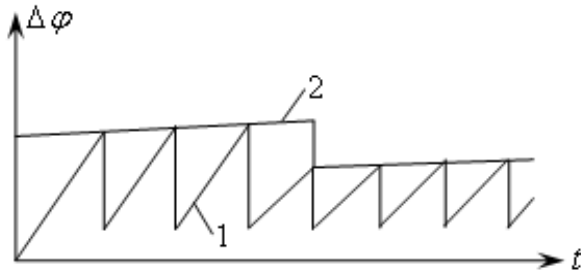

implus modulyasiyası siqnalının sabit təşkiledicisi aşağı tezlikli süzgəc ilə ayrılır və gərginliklə idarə olunan generatorun işini idarə edir. Aşağı tezlikli süzgəc kimi inteqrallayıcı dövrədən istifadə olunur və o, siqnalın səviyyələrinin razılaşdırılmasını təmin edən əməliyyat gücləndiricisi ilə birlikdə qoşulur.

Şəkil 1. Tezliyin fazaya görə avtoköklənməsi qurğusunun sxemi

Zaman diskriminatorunun girişindəki siqnal arasında zaman intervalının dəyişməsi şəkil 2-də göstərilmişdir.

Şəkil 2. Zaman diskriminatorunun girişindəki siqnal arasında zaman intervalının dəyişməsi

Materiallar və müzakirələr

Burada vertikal xətlər sürətlərin razılaşdırılmasının daxil edilmə anlarına uyğun gəlir. Aşağı tezlikli mişarvari təşkiledicilərin (2 əyrisi) olması sürətlərin razılaşdırılmasının daxil edilməsi anlarının qeyri - müntəzəmliyi (gözləmə müddətinin olması) ilə ələqədardır.

Sürətlərin ikitərəfli razılaşdırılmasında tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusunun çıxışındakı zaman fluktuasiyalarının dispersiyasını aşağıdakı kimi göstərmək olar:

$$\delta_{1cix}^2(S) = \sum_{m=1}^{\infty} \frac{1}{m^2} [\phi^2(ms) - \phi^2(-ms)]$$

burada $\phi(ms)$ - tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusunun tezlik xarakteristikasıdır.

Sürətlərin birtərəfli razılaşdırılmasında razılaşma tezliyinin $\Delta\omega$ - qiyməti böyük olur. Bu halda zaman fluktuasiyalarının dispersiyası:

$$\delta_{2cix}^2(s) = \sum_{m=1}^{\infty} \frac{1}{(mR)^2} [\phi^2(mR) - \phi^2(-mR)].$$

Tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusunun tezliyin zəpt olunma rejimində işlənməsi üçün aşağıdakı şərt ödənməlidir.

$$\Omega \geq \delta_{\omega_g} \omega_{gig} + \delta_{\omega_{gig}} \omega_{gig}$$

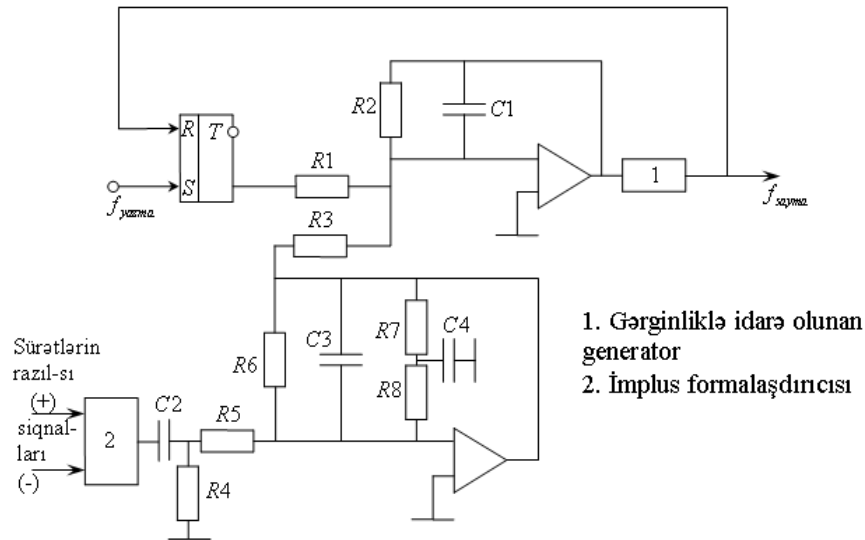

burada Ω giriş siqnalının spektral toplananlarının sönmədiyi tezlik zolağı, $\delta_{\omega_g}, \omega_{gig}$ - gərginliklə idarə olunan generatorda formalaşan siqnalın nisbi qeyri - stabilliyi və nominal tezliyidir.

Bu sxemin sadə olmasına baxmayaraq verilən siqnalın zaman fluktuasiyalarının praktiki söndürülməsi nisbətən mümkün olur.

Yüksək tərtibli sistemlərin yaratdığı zaman fluktuasiyalarının gücünün azaldılması, gərginliklə idarə olunan generatorun işini idarə edən siqnalların dəyişən təşkiledicilərinin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu ilə aparıla bilər. Kompensasiya siqnalının yaradılması, əməliyyat gücləndiricisinin köməyi ilə razılaşdırma siqnalının inteqrallanması yolu ilə həyata keçirilir.

Dəyişən təşkiledicilərin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusunun sxemi şəkil 3-də göstərilmişdir. Qurğunun dayanıqlı iş rejimini təmin etmək üçün inteqratorun əks-rabitə dövrəsinə R6, R7, R8, C4 elementləri qoşulur.

Şəkil 3. Dəyişən təşkiledicilərin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtoköklənməsi qurğusunun sxemi

İdarəedici siqnalın dəyişən təşkiledicisinin tam kompensasiya edilməsi məqsədəuyğun deyil, çünki, giriş informasiya siqnalı onun tezliyinin qısa müddətli qeyri-stabilliyi nəticəsində aşağı tezlikli fluktuasiyalara məruz qalır. Ona görə də inteqratorun girişində R4C4 dövrəsi qoşulur. Ayırıcı dövrənin zaman sabiti elə seçilməlidir ki, kəsmə tezliyi gərginliklə idarə olunan generatorun yaratdığı siqnalın və giriş informasiya siqnalının tezliklərinin qısa müddətli qeyri-stabilliyinin cəmindən artıq olsun:

$$\omega_{bol} = \frac{1}{\tau_{bol}} \geq \delta'_{\omega_{gir}} \omega_{gir} + \delta'_{\omega_{gig}} \omega_{gig}$$

burada $\delta'_{\omega_g}, \delta'_{\omega_{gig}}$ - uyğun tezliklərin qısa müddətli qeyri - stabillikləridir.

Nəticədə qəbuledicinin çıxışında ifrat aşağı tezlikli zaman fluktuasiyaları kompensasiya edilmir. Beləliklə, aşağı tezlikli süzgəcin buraxma zolağı ilə təyin edilən zəbt olunma zolağını daraltmadan verilən siqnalın zaman fluktuasiyalarının söndürülmədiyi tezlik zolağının əhəmiyyətli dərəcədə daralması təmin olunur.

İkitərəfli razılaşdırılma sistemlərində zaman fluktuasiyalarının gücü

$$\overline{\sigma^2} = 3.3 \left[2F\left(\frac{\mu_\phi}{\sigma_s}\right) - 1 \right] \text{ olur}$$

burada $\mu_\phi = \frac{\omega_a}{\omega_s}$ - fluktuasiyalarının gətirilmiş zolağı, S - sürətlərin razılaşdırılma əmsalı, σ_s -

orta kvadratik meylectməsi, $F\left(\frac{\mu_\phi}{\sigma_s}\right)$ - paylanma funksiyasıdır.

Nəticə. Zaman fluktuasiyalarının amplitudunun azaldılmasını, giriş informasiyaları və sinxrosiqnallar arasındakı zaman intervalının aralıq qiymətinin dəyişməsinə qəbulədiciyə verilməsi ilə də həyata keçirmək mümkündür və takt tezliyinin bərpa edilmə dəqiqliyi artırılaraq məlumatların canlandırılma dəqiqliyi yüksəlmiş olur.

Tədqiqat işinin yeniliyi. Rəqəmli informasiya verilişi sistemlərində yaranan zaman fluktuasiyalarının gücünün azaldılması, gərginliklə idarə olunan generatorun işini idarə edən siqnalların dəyişən təşkilədicilərinin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu ilə aparıla bilər.

Tədqiqat işinin tətbiqi əhəmiyyəti. Müasir zamanda rəqəmli sistemlərdə dəyişən təşkilədicilərin kompensasiyasına malik tezliyin fazaya görə avtomatik köklənməsi qurğusu çıxış siqnalının zaman fluktuasiyalarının gücünün aşağı salınmasına baxmayaraq, bu fluktuasiyaların amplitudunu dəyişməz qaldığı üçün onun əhəmiyyətini artırır.

Tədqiqat işinin iqtisadi səmərəsi. Bu iş iqtisadi cəhətdən səmərəli hesab olunur, lakin hasabat işi aparılmamışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Бернгард Скляр. Цифровая связь. Теоретические основы и практическое применение. Пер. с англ. М.: Издательский дом «Вильямс», 2003, 1104 с.
2. В.В. Крухмалев и др. Цифровые системы передачи. Москва, Горячая линия-телеком, 2007.
3. Binnətov, M.F., İsrailova, Q.A. Rəqəmli veriliş sistemlərində informasiya təhriflərinin əsas mənbələrinin analizi. H.Əliyevin anadan olmasının 94-cü ildönümünə həsr olunmuş tələbə və gənc tədqiqatçıların "Gənclər və elmi innovasiyalar" mövzusunda Respublika Elmi-Texniki Konfransının materialları, Bakı, AzTU, 2017, səh.232-233.

МЕТОДЫ ПОНИЖЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ВРЕМЕННЫХ ФЛУКТУАЦИЙ В СИСТЕМАХ ЦИФРОВОЙ ПЕРЕДАЧИ ИНФОРМАЦИИ

Биннатов М.Ф., Исрафилова Г.А., Гочалиева А.Н.

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждается, как эффективно минимизировать временные колебания в системе цифрового вещания. Уменьшение мощности временных колебаний может быть выполнено с помощью зависящей от фазы автоматической системы компенсации жесткости, которая компенсирует генератор переменного сигнала, управляющий работой генератора с натягом в принимающей части системы.

Ключевые слова: цифровая система передачи данных, автоматическая фазовая регулировка частоты, колебания времени, выход фильтра, низкочастотный фильтр

**EFFECTIVE REDUCTION METHODS OF TIME FLUCTUSES IN DIFFERENT
ACCESSING SYSTEMS OF DIGITAL INFORMATION**

Binnatov M.F., Israfilova G.A., Gogaliyeva A.N.

SUMMARY

The article discusses how to effectively minimize the time fluctuations in the digital broadcasting system. Reducing the power of time fluctuations can be accomplished by a phase-dependent automatic rigidity compensation system that compensates for the variable signal generator controlling the operation of the tension-driven generator in the receiving part of the system.

Key words: digital data transmission system, automatic phase-by frequency adjustment, time fluctuations, filter outlet, low-frequency filter

Redaksiyaya daxilolma 15.05.2024

Çapa qəbul olunma 12.12.2024

